

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть...* [3, т. 1, 65]

Надзвичайна духовна сила, національна самосвідомість його нації акумулювала історичний досвід і не втрачає сили народного самовираження. І сьогодні, йдучи до ювілейної дати – 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, вона набуває загальнолюдського значення, виростає до світових масштабів, стає "родовим" явищем людського духу і впливає на всі види мистецтва, і літератури зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Малишко. *Теори в десяти томах.* – т. 7. – К., 1973. – 26 с.
2. Тарас Шевченко. *Повне зібрання творів у двадцяти томах.* – Т. 2. – К., 2003. – 193 с.
3. І. Дзюба, М. Жулинський // Тарас Шевченко. *Зібрання творів у шести томах.* – Т. 1. – К., 2003. – 63 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Гаевская Н., Гаевская Е.

Шевченковский дискурс А. Малышко в контексте украинской литературы XX ст.

В статье речь идет о Шевченковском дискурсе в поэзии А. Малышко.

Ключевые слова: дискурс, влияние, проблематика, образная система, универсальность, мотив, параллели.

Haievskа N., Haievskа O.

Shevchenko's discourse of A. Malyshko in the context of Ukrainian literature of the XX century

The article refers to the Shevchenko's discourse in A. Malyshko's poetry.

Keywords: discourse, influence, perspective, imaginary system, motif, versatility, parallel.

УДК 821.161.2–82.091 Шевченко Т.

**О. Астаф'єв, д-р філол. наук, проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ТВОРЧИСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У РЕЦЕПЦІЇ ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА

У статті вперше в українському літературознавстві порушено проблему рецепції творів Тараса Шевченка у літературно-критичній та епістолярній спадщині Генрика Сенкевича, проаналізовано його емоційну реакцію на поему "Гайдамаки", окреслено польський контекст оцінки творчості українського поета, простежено точки дотику між історичними творами обох письменників, зокрема у змалюванні Хмельниччини і постаті українського гетьмана.

Ключові слова: рецепція, романтизм, оцінка, контекстуальний аналіз, історичний прототип, національний характер.

Творчості видатного польського письменника Генрика Сенкевича (1846–1916) присвячено чимало різних праць, зокрема польських учених (Аліни Ладики, Юліана Кржижановського, Казімежа Вики), англійських (Фелікс Болек, Петро-Міхал Домбовський), російських (Іван Горський, Олена Цибенко, Юрій Лимонов, Олександр Суслов), українських (Володимира Антоновича, Михайла Грушевського, Івана Франка, Юлії Булаховської, Ростислава Радишевського, Миколи Васьківа, Тетяни Чужої). Проте проблема, яка нас цікавить, досі не досліджена, вона лише мимохіть згадана у розвідках Василя Щурата, Михайла Мочульського, Григорія Вереса та ін. Назріла потреба розглянути її всебічніше і повніше.

На початку 1914 року редактор київського часопису "Kłosy Ukraiński" Ян Замараєв з нагоди 100-річного ювілею від дня народження Тараса Шевченка звернувся до Генрика Сенкевича з проханням написати статтю про поета. У відповідь він отримав такого листа:

"Szanowny Panie!

Nie wyrzekam się wcale myśli przesłania kiedyś "Kłosom Ukraińskim" jakiejś większej lub mniejszej swojej pracy, ale w tej chwili nie podobna mi jest uczynić zadość Pańskiemu życzeniu. Rozpocząłem *Legiony* w "Tygodniku Ilustrowanym" przed ukończeniem, jak zwykle, powieści i teraz nie mogę ani na chwilę się od niej oderwać, albowiem gdybym to zrobił, "Tygodnik" musiałby zawiesić druk. Z tego powodu długo jeszcze nie będę wolny. Prace moje są owocem usilnego skupienia, tak że każde oderwanie myśli od przedmiotu, którym się zajmuję, przynosi dziełu rzeczywistą szkodę.

Co do Tarasa Szewczenki, czytałem *Hajdamaków* i inne jego utwory przed napisaniem *Ogniem i mieczem*, zatem lat temu przeszło trzydzieści. Chcąc coś o nim powiedzieć, musiałbym je odczytać na nowo, a tymczasem tyle mi się zebrało i tyle jeszcze wciąż przybywa materiałów do *Legionów*, iż wszelkie chwile wolne od pisania muszę poświęcać ich czytaniu. Z owych dawnych czasów pozostało mi wspomnienie poety dużej ręki, nieprzyjaznego Rosjanom, ale też i nam - w tym samym lub wyższym nawet stopniu. Być może, że jest w tym nuta nienawiści wyłącznie chłopskiej, transponowana na ton narodowy. Nie chcę i nie mogę obecnie tego rozstrzygać.

Żałuję mocno, że tym razem nie więcej nie mogę uczynić dla "Kłosów" i załączam wyrazy głębokiego poważania wraz z życzeniami, by praca Panów spotkała się z jak najszerzym uznaniem wśród polskiej publiczności.

H. Sienkiewicz

Warszawa, 20 lutego 1914 r." [12:1, 10].

Отже, у своєму листі Генрик Сенкевич вказує, що поему Тараса Шевченка "Гайдамаки" він читав понад тридцять років тому і в нього

залишився туманний спогад про "поета великої руки, ворожого до росіян, але "ворожого і щодо нас – у тому ж таки а то й вищому сенсі". Може бути, що є в тому "нота винятково селянської ненависті, транспонована на народній тон", тому письменник про це не може зараз судити. Ясно одне, що на Генрика Сенкевича, письменника із вразливою уявою, "Гайдамаки" вплинули дуже сильно, хоча він і вловив у них ноту "селянської ненависті".

Між іншим, онук письменника, Юліуш Сенкевич, видатний фольклорист, в інтерв'ю Миколі Зимомрі, коментуючи типологічну схожість між "Ogniem i mieczem" і Шевченковими "Гайдамаками", каже, що Генрик Сенкевич під час написання твору спирався на історичні джерела, українські літописи, зокрема "Літопис Самійла Величка", "Історію Русів", історичні праці Людвіка Кубала, Пантелеймона Куліша та ін. Драматичний сценарій про "дикі поля" України XVII ст. прищепився письменнику, коли він перебував за океаном, в Америці, де його супроводжували всілякі пригоди, вестерни, життя ковбоїв та ін. Він прагнув дати польському читачеві лицарський роман. Образ Богдана Хмельницького вийшов з карикатурними рисами, що було типово для польської історіографії, зокрема праць Людвіка Кубала. У цьому зв'язку фільм "Вогнем і мечем" Ежи Гофмана містить інтерпретацію, що якісно корегує Сенкевичеві підступи упередженого характеру [3, 356–357].

Негативні оцінки діянь української козащини були типові для польської історіографії. Негативно оцінив Шевченкову поему і польський історик і белетрист Францішек Равіта-Гавронський, бо в цьому ж таки номері журналу "Kłosy Ukraiński" було надруковано його статтю "Taras Szweczenko i my". Він побачив у "Гайдамаках" ідею помсти "без національної або навіть політичної цілі", хоча й заперечив, що Шевченко був "поетом ненависті".

Це типовий погляд, звичний для оцінки козацько-польських воєн середини XVII ст. у польській історіографії і літературі. І в цьому контексті стає зрозумілим пафос роману "Ogniem i mieczem" Генрика Сенкевича, творів Тимона Заборовського, Яна Непомуцена Камінського, Стефана Вітвіцького, Юліуша Словацького, Міхала Чайковського, Міхала Грабовського, Ігнаці Красінського, чи, скажімо, коментаря Леонарда Совінського до свого перекладу поеми "Гайдамаки", бо, мовляв, Шевченкові правдиво змалювати події завадила народна традиція і тому не можна вибачити йому такої помилки.

Вперше ім'я Тараса Шевченка у контексті зіставлень із творчістю Генрика Сенкевича фігурує у відгуках "stańczyków" (назва походить від політичного памфлета у листах "TeKa Stańczyka", 1869, який написали Йосип Шуйський, Станіслав Тарновський і Станіслав Козьмян. Станьчик – ім'я популярного блазня польських королів XVI

століття Олександра Ягеллончика і Сигизмунда Августа. У памфлеті висміяно крикунів-патріотів, які галасують "Polska!" "Polska!", а насправді нічого не роблять; пізніше Станьчик як герой з'явиться у п'єсі Станіслава Виспянського "Wesele").

Станіслав Тарновський у розвідці "Henryk Sienkiewicz" (1897), яка увійшла до його шеститомної історії польської літератури, підкреслює, що творчість автора трилогії "Ogniem i mieczem" близька до патріотичної маніфестації. Твори Сенкевича, як і Шевченка, на його погляд, "nie spełnia kryteriów obiektywnej prawdy, są czynnikiem w kształtowaniu świadomości narodowej" [23, 40]. Учений так розмірковує над проблемою правди художньої правди історичної: "U nas Kraszewski przedsięwziął całą historię polską objąć w cyklu powieści, wykonał ten zamiar po części, ale niezupełnie się udał. W tym ogólnym upadku tego rodzaju powieści zjawiała się ta, która równej sobie nie ma podobno na całym świecie. Jej historyczność? Nie godzi się zapominać, że powieść historyą nie jest, ma prawo ją zmieniać i naginać podług swojej potrzeby. Jeremi Wiśniowiecki nie był tak bohaterски w wyrzeczeniu się siebie, jak go Sienkiewicz pojął i przedstawił. Prawda" [22: 6/2, 420]. Правдивішу оцінку Єремії Вишневецькому дає Тарас Шевченко у повісті "Близнецы", де згадано легенду про дочку "лютого Єремії Вишневецького-Корибута". Для Тараса Шевченка, як і для Генрика Сенкевича, слово насправді є не мірилом історії, а метафорою, щоб виховувати людей, бо якщо почуття не будуть істинними, то розум не зможе осягнути історію, переказана історія породжує несмак. Останній зізнається: "Uczulem niesmak, i może na szczęście dla mnie, do nowelek, do bohaterów liliputów, dp rozczulania się na kwincie za cienko brzmiącej, do swoich i cudzych utworów tego rodzaju. Powiedziałem więc sobie: jam satis! i próbuję na inną nutę" [11, 110].

Мовлячи про львівських "станьчиків", не можемо не згадати про візит Генрика Сенкевича до Львова і перебування там із 29 квітня до 5 травня 1900 р., тодішні урочистості, зустрічі зі "станчиками" і студентською молоддю, офіційні прийоми.

Серед тодішніх "станьчиків, котрі зустрічали славетного письменника у Львові, був і Войцех Дідушицький, польський політичний діяч, археолог, письменник, публіцист, мистецтвознавець, драматург. Він також вважав за потрібне порівняти творчість Тараса Шевченка і Генрика Сенкевича: "wyobraźni obu autorów, w jego opinii, przyniosły wiarygodne wydarzenia, które doprowadziły umysłu w martwym punkcie" [8:259, 12–14]. Нарадаємо, що Войцех Дідушицький є автором поетичних збірок "Baśń nad baśniami", 1833, "Anioł", 1892, історичних драм "Bogdan Chmielnicki" (1873), "Bolesław II", "Książę Henryk", обидві – 1897, повістей "Fantazye", 1871, "Władysław", 1872, "Aurelian", 1897, "Małżeństwo mieszane", 1892, "W Parużu", 1893,

"Святий птах", 1895 та ін. Очевидно, що прихильність до Шевченка виникла у Войцеха Дідушицького під впливом Володимира Антоновича, з яким він не раз зустрічався.

Високо оцінив трилогію Генрика Сенкевича Юзеф-Богдан Залеський. На його думку від художнього твору не слід вимагати істини в її "голому" вигляді, а глибини хвилювань і переживань, не логіки і доведень, а щирості і переконливості. Тому художня мова трилогії, її естетичні атрибути, на відміну від логічних характеристик, передбачає свободу суджень і прийняття багато чого на віру й перевірку на переживання. "Powieść Ogniem i mieczem czytam z niewysłowionem zaciekawieniem. Niezaprzęczenie to pierwszorzędnym powieściarzem i poetą! Ileż to siły twórczej, jakież nastrój uroczysty, recyrski i utrzymany po mistrzowsku. Jaka głębia uczucia narodowego, jakie pracowite i rozumne wystudowanie kawałka dziejów areymętnego i areysmętnego... Wyobrażenia prawdziwie czarodziejskie, odzwierciedla i odwzorowuje przepysznie miejscowość, obyczaj, postacie i charakter wojaków naszych starosławnych... A polszczyzna jaka piękna i przepiękna!.. Świeża, barwna i prosta; błyskawicują po niej ustawicznie myśli, co goreją, i wyrażenia nowe, co zdumiewają tratnością. Szezęść Boże pocie nawzrost i na chlube narodu polskiego" [24:5, 307]. Враження Юзефа-Богдана Залеського від роману "Ogniem i mieczem" переплелися з його любов'ю до України і ностальгійними почуттями, у яких спрацював ефект синергії: роман найбільш концентровано і яскраво, зримо і багатобічно об'єднав усі складові психіки: "Osobiście takżez zawdzięczam Sienkiewiczowi dużo miłych i błogich godzin. Rozkoszowałem duszą ślepając nad jego powieścią. Przypomniął mi tak żywo Ukrainę – Arkadyę moich młoduch lat. Urocze i wierne opisy okolic rodzinnych, w szczęści mi znajomych, wprawiły mię w zachwyt... "Jakby ojców doń mogiły żywym głosem przemówiły". Bóg mi zapłać za dobre! Błogosławię mu z rzewnością starca nad grobem!.." [24:5, 307].

Потреба розширення й олюднення історичної дійсності властива і Тарасові Шевченкові, вона спонукає його виходити за межі предметно-речового і відходити від історичної істини, включати у твір фольклорний матеріал, допускати "мовні" алогізми і навмисну безглуздість, словесну гру, щоб передати "duch stepu". Як відомо, творчість Юзефа-Богдана Залеського так само тісно зв'язана з історіософією і фольклором (вірші і поеми "Dumka hetmana Kosińskiego", "Dumka Mazepy", "Czajki", "Wyprawa chocimska" та ін.). Свідченням шани до Шевченка став його вірш "Mogiła Tarasowa" (1861). У записках "Z dzienniczka" за 1861 рік автор не раз звертається до образу Шевченка: "Przywożę tam w tym czasie i zwłoki Szewczenki, świeżo zmarłego w Petersburgu, aby je pogrzebać w ziemi rodzinie. Malorossy radziłyby wywołać przy tej sposobności manifestację ukraińskiego ludu" [25]. "Karol Różycki, od kilku lat gość u nas

niewidziany... Rozmowa odrazu poważna, treści duchowej ogólnie. Odwróciłem jakoś ją na Szewczenkę. Czytałem wyjątki z autobiografii jego i kilka strofek z pieśni" [25]. "Dostałem tom poezji Szewczenki, wydrukowanych roku zeszłego w Petersburgu. Zasiadłem od rana z wielką skwapliwością do czytania i, pomimo małoduszności kolegi piewcy ukraińskiego, pomimo przesądów dziwnych, bop ala nienawiścią do Lachów i apoteozuje rzeź bumaiiską, pomimo wszystkich zgorszeń, poezye te napelniły me serce niewysłowioną lubością. Mniejsza, że poniewira name, bo był to ostatni poeta z chow pańszczyźnianych, którym szlachta polska dała się we znaki. Tak mi się żywo przypomniała Ukraina w duszy. A przytem jest i niepospolity poetycki talent w układzie poematów i wyrażeniach serdecznych" [25]. Юзеф-Богдан Залеський, як і Генрик Сенкевич, до речі, вважає, що Тарас Шевченко палав ненавистю до ляхів і звеличував гайдамацьку різню, хоча уточнює, що це був останній кріпосницький поет, якому допекла польська шляхта, і він мав винятковий талант до складання поем. Дивно, що різню в "Ogniem i mieczem" він сприйняв спокійно, а в "Гайдамаках" - ні, хоча, зрозуміло, батальні сцени розходилися з його аркадійським образом України. У листі до Бронислава Залеського від 10 січня 1876 року він пише: "Mój drogi stante pede, to jest bez odwłoki posyłam Ci listy Szewczenki. Nie wiele zbuduje się nimi publiczność słowiańska. W poezyach także o ile je przejrzałem dotąd, więcej piewy niż ziarna. Arcydziełem zawždy "Weczir" [24:5, 173]. Отже архітворами він вважає пейзажі, на взірець "Вечір", у них він помічає зерно, а все інше, зокрема й "Гайдамаки", він зараховує до "полови".

Станіслав Кшемінський теж вважає, що основу трилогії "Ogniem i mieczem" Генрика Сенкевича "nie autentyczność działań i okoliczności", не встановлення історичного факту, яким він є, а "wysokie myśli i uczucia, radości cierpienia, zwycięstwa i porażki" [10, 71]. Мабуть, це саме можна сказати і про історичні твори Тараса Шевченка.

Має рацію Юліан Кржижановський, коли каже, що в дискусії довкола роману "Ogniem i mieczem" і можливих паралелей з творчістю Тараса Шевченка дає про себе знати боротьба між захисниками традиційних цінностей і тими, хто прагне модернізувати національну свідомість [11, 17]. До модерністів тодішня польська критика зараховувала Елізу Ожежко Болеслава Пруса, Петра Хмельовського, Олександра Свентоховського та ін.

На думку прибічників модернізації національної свідомості, все на світі змінюється, змінюємося ми і наша свідомість і ніхто не може бути певен, що завтра віддаватиме перевагу тим історичним подіям, що й учора. Тому наша історія постає химерою і такі письменники, як Шевченко і Сенкевич здатні передати цю химеру іншим поколінням за допомогою своїх почуттів, думок і спостережень і зробити її доступною для всіх [16, 284–289]. Еліза Ожежко захоплювалася

творами обох письменників, зокрема поезією Тараса Шевченка і його драмою "Назар Стодоля". У 1887 році у Гродно у постановці українського театру глядачі мали можливість познайомитися з п'єсою Марка Кропивницького "Невольник", створеною за однойменною поемою Тараса Шевченка. На її думку, у зображенні історичного тла поет вдається до історичних зміщень, перенісши морські походи запорожців з XVI–XVII ст. на другу половину XVIII ст., цей же прийом не раз використовує Генрик Сенкевич у своїй трилогії. Тому цілком зрозумілим є її пріоритет перед Генриком Сенкевичем, бо його романні герої є для неї настільки живими і самобутніми, що затьмарюють в її очах самого творця [15:4, 126]. Відомо, що Еліза Ожешко відгукнулася на постановку "Невольника" статтю "O sprawie małoznanej" і переклала на польську уривок із твору про участь Степана у походах проти турків [2, 42].

Болеслав Прус вважає, що було б невірно зводити мистецтво до емоційно-особистого вираження людської суб'єктивності, бо це призводить до спотворення історичної дійсності, ідеалізації жорстокої магнатської політики в Україні та викривленого зображення козацтва, що помітно у трилогії Генрика Сенкевича [18, 166–169]. На думку Петра Хмельовського, ідеалізовані картини історичних міражів у Генрика Сенкевича інколи доповнюють соціальні міражі, що призводить до одномірної сучасності й оманливого оптимізму [7, 170–178]. Олександр Свентоховський також дорікає письменнику, що важливо показувати реальні суперечності, а не займатися їх прикрашенням та "упакуванням" [21, 188–189]. Звідси випливає висновок, що твори Генрика Сенкевича, як і Тараса Шевченка, не можна оцінювати з погляду реального факту й історичної істини, тут має бути на першому місці достовірність переживань, логіка почуттів і сила вражень.

В Україні роман "Ogniem i mieczem" також набув розголосу й одразу став об'єктом гострого осуду. Володимир Антонович, розглянувши його історіографічну концепцію, вказав на грубе спотворення правди [1, 20–22].

Рецензія Володимира Антоновича на "Ogniem i mieczem" має свою передісторію. У 1872 році Генрик Сенкевич у часописі "Wieniec", у якій зобразив життя київських студентів. Ось що пише про ці події Юліан Кржижановський: "Czas akcji dość ogólnikowo określają w powieści zdania o grupach studenckich (I, 13): "Chłopomani zwą nas piekarczycami [...] Prócz naszej koterii, nie mającej węzłów zbyt ściśłych, masz tu chłopomanów; założył ich i sformował Antoniewicz (!), prowadzili czasowo Ryłski i Stępkowski, ale dziś to są już głupcy, którzy nie wiedzą, czego chcą; mówią po małorusku i piją prostą wódkę – oto wszystko" Wzmianka ta o Włodzimierzu Antoniewiczzu i jego wuchowanku, Tadeuszu Ryłskim, jest tak ogólnikowa, iż jej podstawie

trudno się zorientować, czy chodzi tu o lata przedpowstaniowe, czy późniejsze, gdy "chłopomąństwo ostatecznie zwyrodniało", o wieloletnich zaś represjach mówi jedynie wiadomość o zamknięciu "Klubu", instytucji raczej rozrywkowej niż społecznej" [11, 49–50].

Звісно, сам Генрик Сенкевич у Києві не був, тут не навчався, повість постала на основі розповіді очевидців, зокрема і Конрада Добського, збереглися листи письменника до нього [19:1/1]. У цьому творі на основі життя сина коваля Йозефа Шварца письменник намагався показати становлення нової людини, соціаліста, вихованого на засадах позитивізму. Хлопомани, про яких пише автор, ідей соціалізму не сприймали.

Своє неприйняття "Ogniem i mieczem" засвідчив Іван Франко у численних принагідних згадках, напр., у рецензії "Korespondencja Józefa Bogdana Zaleskiego" він пише: "Навіть та Україна, яку він (Юзеф-Богдан Залеський. – Авт.) так гаряче любив, малювалася в його поезії в зовсім фантастичних нарисах, і хто знає, чи той фантастичний малюнок не причинив польській суспільності багато шкоди, так само, як, певно, принесе їй шкоду й не менше фантастичний, хоч у противнім, ворожім та ненависнім напрямі, малюнок у славній трагедії Сенкевича" [5:33, 102].

Через двадцять років після виходу "Ogniem i mieczem" полеміку довкола твору ініціював Станіслав Бжозовський. З одного боку, це було спонукано невдалими виступами Генрика Сенкевича на політичній арені, маємо на увазі його листи до Державної думки в Росії з приводу польського питання і подій в Одесі, Києві, у Томську, на Кавказі і т.д. [6, 147–183]. З іншого боку, Станіслав Бжозовський, як і більшість прихильників угруповання "Młoda Polska", обстоюють принцип надіндивідуалізму і "nagej duszy". Мабуть, цим можна прояснити, що в дискусії проти Генрика Сенкевича взяли участь Станіслав Пшибишевський [17:6, 7–8] і Вацлав Налковський [14].

Польський дослідник Анджей Маковецький наголошує на тому, що "діалог" Генрика Сенкевича з представниками групи "Młoda Polska" відбувався у кілька етапів. Письменник тривалий час був моральним авторитетом для младополяків, можливо до виходу роману "Bez dogmatu" (1891), який младополяки прийняли як маніфест своїх філософських і морально-естетичних поглядів. Станіслав Поланецький із роману "Rodzina Polanieckich" змальований як антипод Леона Площовського, це шляхтич, що живе поза історичним виміром, він не замислюється над "вічними" питаннями неробства, егоїзму, виховання, кохання. Масла у вогонь підлила відповідь Генрика Сенкевича на анкету "Kuriera Teatralnego" в 1903 році, коли він драматургію покоління "Młoda Polska" оцінив як шкідливу, "opartą na ruï i porubstwie, tj. nadmierne eksploatującą tematykę erotyczną" [13, 30]. Тому младополяки й обурилися. Станіслав Бжозовський у статті "I

smutek tego wszystkiego..." підкреслював: "...Nie przypuszczałem jednak nigdy, żeby wystąpienie jego mogło przybrać formę tak niegodną jego samego, tak nierycerską, nieartystyczną" [13, 179]. А в маніфесті "Legenda Młodej Polski" натрапляємо на такі слова: "Polska Zagłobów i Benetów chce upiec tu dwie pieczenie przy jednym ogniu: chce pogrzebać za jednym zamachem bunt i rwanie się ku życiu nowych sił społecznych" [13, 232]. Артур Гурський у маніфесті "Młoda Polska" з обуренням звертається до тих критиків, кожен з яких має підтримку, кафедру, посаду, стипендію, політичне становище, "kogóż lub cóż prawdziwie wielkiego wydał on wśród nas, komu dał taką siłę wzrostu, aby Polak wpłynął na współczesną duszę i kulturę i zajaśniał światłem "gwiazdy stałej"? Sienkiewicza? Nie łudźmy się. Kochamy go wszyscy i wszyscy niesiemy mu nasze hołdy – ale dla literatury powszechnej więcej niż Sienkiewicz znaczy np. Przybyszewski" [13, 167].

Полеміку прихильників угруповання "Młoda Polska" з Генриком Сенкевичем ми згадуємо тому, що вона може служити паралеллю до того, як українські модерністи, зокрема Михайль Семенко, ставилися до Тараса Шевченка і його творчості.

Згодом з'явилися праці про творчість Генрика Сенкевича Констани Войцеховського, Станіслава Ляма, Юліуша Кіаса, Юліуша Кляйнера та інших.

Російський учений Іван Горський у комплексному дослідженні історичної романістики письменника зосередився, зокрема, і на аналізі "Ogniem i mieczem". На той час чи не найповнішу його українську характеристику сформулювала Юлія Булаховська у передмові до перекладу його роману "Krzyżacy". Згодом ця дослідниця ширше проаналізувала "Ogniem i mieczem" у своїх літературно-критичних статтях та передмові до першого його вітчизняного видання. На українському прочитанні роману спиняється у дисертаційній праці Микола Васьків, особливу увагу зосереджуючи на стильових і жанрових особливостях трилогії. Огляд творчості польського письменника в цілому з виваженою сучасною оцінкою "Ogniem i mieczem" належить Ростиславу Радишевському [4]. Широку дискусію серед учених-істориків, письменників, громадських діячів, публіцистів обох країн у кінці дев'яностих викликала кінопостановка Єжи Гофмана (з українського боку в ній узяли участь Юрій Андрухович, Франк Сисин, Юрій Шевчук, Петро Тима). Тоді, зокрема, була сформульована причина несприйняття роману українським суспільством як наслідок несумісності різних національних проєктів.

У комплексній темі "Тарас Шевченко і Генрик Сенкевич" є ще два цікаві моменти, про які варто сказати. Насамперед мова йде про типологічну схожість романів "Ogniem i mieczem" Генрика Сенкевича і "Gnew Bozy" Юзефа Ігнаці Крашевського, про що вже писали Петро Хмельовський, Олександр Яцимирський і найновіше

дослідження належить нашій Тетяні Чужій. Оскільки Юзеф Ігнаци Крашевський, як відомо, відчував пієтет перед Тарасом Шевченком, читав його твори, зберігав малюнки, автографи листів до Броніслава Залеського, то тут цікаво було б простежити, чи не фігурує ім'я автора "Кобзаря" у взаємному листуванні Генрика Сенкевича і Юзефа Ігнаци Крашевського.

І другий момент, це звісно ж, реакція Генрика Сенкевича на образ Хмельниччини у творах Юліуша Словацького, про якого він, як відомо, написав ряд статей і відгуків [20, 19–32]. Вона у нього постає у негативному світлі.

Ревізія офіційної точки зору польської історіографії на Хмельниччину в контексті творчості Генрика Сенкевича відбулася в 30–40-их роках ХХ ст., коли польський історик Ольгерд Гурка, спираючись на праці Вячеслава Липинського, обґрунтував, що козацьке повстання не було стихійним бунтом суспільних маргіналів, яка його намагався подати Францішек Равіта-Гавронський, а було боротьбою української шляхти і українського народу проти політичної анархії Речі Посполитої. Він запропонував переоцінку діянь винятково талановитого вождя Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Максима Кривоноса та ін. Учений опублікував серію статей, які згодом склали книгу "Ogniem i mieczem" a rzeczywistość historyczna" (1934). У ній він вважає, що письменник у творі пожертвував історичною достовірністю подій і прототипів [9, 13]. Погляди вченого викликали бурхливу дискусію і змусили багатьох його колег (Зигмунд Лясоцький, Владислав Томкевич, Олександр Чоловський, Міхал Кукель, Владзімеж Конопчинський) виступити проти викривальних висновків. Поляризація оцінок зберігалась і надалі: від визнання письменника генієм, а роману – вершинним мистецьким явищем (Лех Людорівський) до звинувачень у догоджанні уявленням і "дешевим мріям" пересічних читачів (Вітольд Гомбрович), емоційній та інтелектуальній незрілості автора (Чеслав Мілош).

Зрозуміло, що творчість обох митців, які починали як романтики, багато в чому схожа у плані порівняльної поетики, де можна вести мову про їх внесок у розвиток національної свідомості українського та польського народів, орієнтацію на ті течії історичного роману, які розвивали Вальтер Скотт і Дюма ("Ogniem o mieczem", "Potop", "Гайдамаки", "Тарасова ніч"), боротьбу з турецьким нашествям ("Pan Wołodyjowski", "Іван Підкова", "Гамалія"), тему античності у їхніх творах ("Quo vadis?", малюнки Шевченка "Нарцис", "Нарцис та німфа Ехо", "Телемах на острові Каліпсо"), критичне ставлення до Богдана Хмельницького і розуміння історії як ключа до пізнання сучасності, відтворення історичного колориту епохи, ідеалізацію героїв, здатних на самопожертву заради загального добра, що помічаємо в образах Яреми Галайди, Сшкекутського, Заглоби. Письменників об'єднав

інтерес до минулого, що допомагає подивитися на людину та людство в аспекті їхньої еволюції й у широкому історико-культурному контексті, поєднання романтичних та реалістичних тенденцій творчості, що виявляється у змалюванні трагічного становища селянства ("Катерина", "Наймичка", "Szkice Węglem", "Hania"), трагічну долю музиканта в тодішньому суспільстві ("Музикант", "Janko Muzykant"). Тобто складається враження не "туманного спогаду про поета великої руки", а духовної близькості і взаємної мисленої присутності обох письменників, відчуття естетичної спорідненості і близькості, самовиповнення і самоутвердження себе як творчої особистості через повагу до іншого. А разом з тим і неоднаковості – за соціальною приналежністю, віком, темпераментом, вихованням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Польсько-руські взаємини XVII віку в сучасній польській критиці. – *Львів: НТШ, 1904.* – 66 с.
2. Грибовська О. Еліза Ожежко – критик і перекладач Тараса Шевченка // *Тези доповідей наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті Т.Г.Шевченка.* – Львів: Вища школа, 1961.
3. Зимомря М. Слідами легенди: Юліуш Сенкевич // *Зимомря М. Доли в людях. Нариси. Інтер'ю.* – Дрогобич: Коло, 2006. – С. 356–357.
4. Радишевський Р. Роман Генрика Сенкевича "Вогнем і мечем": польська і українська перспектива // *Генрик Сенкевич. Вогнем і мечем.* – Харків: Фоліо, 2006. – С. 3–18.
5. Франко І. Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego // *Франко І. Твори: У 50-му т. – К.: Наукова думка, 1982.* – Т. 33. – С. 102.
6. Białokozowicz B. Henryk Sienkiewicz i literatura rosyjska // *Sienkiewicz dzisiaj: studia, szkice, polemiki, wybory dokonał i opracował T. Jodelka.* – Warszawa: PIW, 1968.
7. Chmielowski P. Henryk Sienkiewicz w oświeceniu krytycznym // *Sienkiewicz dzisiaj: studia, szkice, polemiki, wybory dokonał i opracował T. Jodelka.* – Warszawa: PIW, 1968. – S. 166–196.
8. Dzieduszycki W. O Sienkiewiczu // *Gazeta Lwowska.* – 1906 – Nr 259. – S. 12–14.
9. Górka O. "Ogniem i mieczem" a rzeczywistość historyczna. – Warszawa: Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1986. – 263 s.;
10. Krzemiński S. Zarysy literackie. – Warszawa: Druk. S. Lewentala, 1895. – 287 s.
11. Krzyżanowski J. Twórczość Henryka Sienkiewicza. – Warszawa: PIW, 1970. – 438 s.
12. List Henryka Sienkiewicza // *Kłosa Ukraiński.* – 1914. – Nr 1. – S. 10.
13. Makowiecki A. Młoda Polska. – Warszawa: Wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, 1987. – 334 s.
14. Nałkowski W. Z powodu politycznych wystąpień pana Sienkiewicza. – Warszawa: Druk. A. Michalskiego, 1907. – 23 s.
15. Orzeszkowa E. Listy zebrane, oprac. E. Jankowski. – Wrocław: PAN, 1958. – T. 4. – 426 s.
16. Orzeszkowa E. Poufne zwierzenie o twórczości Sienkiewicza // *Sienkiewicz dzisiaj: studia, szkice, polemiki, wybory dokonał i opracował T. Jodelka.* – Warszawa: PIW, 1968. – S. 284–289.
17. Przybyszewski S. O "nową" sztukę // *Życie.* – 1899. – № 6. – 7–8.
18. Prus B. Ogniem i mieczem – powieść z lat // *Sienkiewicz dzisiaj: studia, szkice, polemiki, dokonał i opracował T. Jodelka.* – Warszawa: PIW, 1968. – S. 166–196.
19. Sienkiewicz H. Listy do Konrada Dobrskiego // *Sienkiewicz H. Listy / Wstęp, oprac. J. Krzyżanowskiego.* – Warszawa: PIW, 1977. – T. 1. – Cz. 1. – S. 232–334.
20. Sienkiewicz H. Mieszaniny literacko-artystyczne // *Pisma Henryka Sienkiewicza.* – Warszawa: Nakładem redakcji Tygodnika Ilustrowanego, 1902. – T. XLVIII. – S. 19–32.
21. Świętochowski A. Henryk Sienkiewicz // *Henryk Sienkiewicz. Materiały, oprac. J. Kulczycka-Saloni.* – Warszawa: PIW, 1960. – S. 188–189.
22. Tarnowski S. *Historia literatury polskiej.* – Kraków: Drukarnia "Czasu", 1907. – T. 6. – Cz. 2. – S. 420–430.

23. Tarnowski S. *Studia do historii literatury polskiej*. T.V: Henryk Sienkiewicz. – Kraków: Drukarnia "Czasu", 1897. – 40 s.

24. Zaleski J.B. Do pana Ildefonsa Kossilowskiego od 31 października 1883 r. // *Korespondencja Józefa Bohdana Zaleskiego*. – Lwów: Nakładem D.Zaleskiego, 1904. – T. 5. – S.306–307.

25. Zaleski J. B. Z dzienniczka z 1861 r. // *Korespondencja Józefa Bohdana Zaleskiego*. Wyd. D.Zaleski – Lwów: Księgarnia H.Altenberga, 1902. – T. 2 – http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=51735&s=1.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Астафьев А.

Творчество Тараса Шевченко в рецепции Генрика Сенкевича

В статье впервые в украинском литературоведении поднято проблему рецепции произведений Тараса Шевченко в литературно-критическом и эпистолярном наследии Генрика Сенкевича, проанализировано его эмоциональную реакцию на поэму "Гайдамаки", очерчено польский контекст оценки творчества украинского поэта, прослежено точки соприкосновения между историческими произведениями обоих писателей, в частности в изображении Хмельниччины и фигуры украинского гетмана.

Ключевые слова: рецепция, романтизм, оценка, контекстуальный анализ, исторический прототип, национальный характер.

Astafyev O.

Taras Shevchenko's works in Henryk Sienkiewicz's reseption

The paper considers for the first time in Ukrainian literary the problem of reception of Taras Shevchenko works in literary criticism and epistolary heritage of Henryk Sienkiewicz, analyzes his emotional response to the poem "Haydamaky", outlines the Polish context of assessment of creativity of Ukrainian poet, traces a common ground between the historical works of both writers, particularly in the depiction of Khmelnytsky region and figure of Ukrainian hetman.

Key words: reception, Romanticism, assessment, contextual analysis, historical prototype, national character.

УДК 821.161.2

**С. Чхатарашвілі, наук. співр.,
Інститут україністики Тбіліського державного
університету ім. Іване Джавахішвілі**

ГРУЗИНСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й УКРАЇНСЬКИХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ (Л. КОСТЕНКО, І. ДРАЧ)

У статті досліджено відображення грузинської тематики у творчості Тараса Шевченка й українських поетів-шістдесятників Ліни Костенко та Івана Драча. До уваги взято поезії, у яких написано про Грузію, використано грузинські образи.

На підставі запропонованого дослідження ми можемо сказати, що насичена грузинською тематикою творчість українських поетів – Тараса Шевченка, Ліни Костенко та Івана Драча – показала багатогранність таланту, збагатила урізноманітнила українську літературу. Також наявність в українській літературі грузинських тем – це важливий та цікавий факт, як для українських літературних досліджень, так і грузинських.

Ключові слова: Тарас Шевченко, шістдесятники, діалог культур, грузинська тематика, контактологія.